

БУКВАР

ИНОКА САВЕ ДЕЧАНЦА
И ИГУМАНА СТЕФАНА ОД ПАШТРОВИЋА
ИЗ 1597. ГОДИНЕ

БУКВАР

*Инока Саве Дечанца
и иџумана Сџефана од Пашџировића
из 1597. године*

Издавач

Манастир Градиште

За издавача

Архимандрит Павле Калањ

Уредник издања

Душан Медин

Фототипско издање *Буквара* из 1597. године
према примјерку из Народне библиотеке Србије
(сигн. И 37)

Објављено с благословом
архиепископа цетињског митрополита
црногорско-приморског г. Амфилохија

БУКВАР

*Инока Саве Дечанца
и иїумана Сїефана од Пашїровића
из 1597. іодине*

Фототипско издање

Приредио
Др Будимир Алексић

БУЉАРИЦА
2016

Др Будимир Алексић

СРПСКИ БУКВАР ИЗ 1597. ГОДИНЕ

Буквар је прва ћачка књига намијењена описмењавању дјеце. Ријеч буквар долази од ријечи „буки“, именице женског рода у номинативу једнине, која је у српском језику имала значење буква из кога се развило значење „слово“, писмо.¹ Тако се и објашњава назив за „буквар“ (словар) или понекад азбуквар (према називу за прво слово азбуке А – „аз“, које је имало значење личне замјенице за прво лице – „ја“).

Први српски *Буквар* штампан је у Венецији 1597. године, у два издања (20. и 26. маја), у некадашњој штамп-

¹ Видјети о томе: Бранкица Чигоја „Кратак преглед првих српских буквара, њиховог језика и писма којим су штампани“, у: *Буквари и букварска наставка код Срба*, зборник радова, Педагошки музеј – Београд, Београд, 2010, стр. 104.

парији Вићенца Вуковића (сина Божидача Вуковића Подгоричанина – оснивача друге српске штампарије), коју је преузео Италијан Ђовани Антоније Рампацето, познат по својих 57 издања и три српска на ћирилици. *Буквар* је настао трудом двојице монаха – јеромонаха Стефана, игумана храма Пречисте Богородице (вјероватно у Боки Которској), и јеромонаха Саве из манастира Дечана, „који је из свог писарског центра, понесен ентузијазмом отишао у Венецију (1597), да обелодани оно за чиме је вапила тадашња српска култура – описмењавање на *најсавременији начин*, путем штампане књиге, путем букварске наставе“.² И игуман Стефан и инок Сава били су родом из Паштровића. Податке о њима налазимо у поговору (колофону) на крају *Зборника*, који су они штампали прије *Буквара* – 19. маја 1597. године у Венецији. Међутим, на крају обије варијанте *Буквара* они се потписују само именима, не дајући никакве податке о своме поријеклу: „с благословенијем

² *Истио*, стр. 106.

игумана Стефана јеромонаха, труди се о сем манши ва иноцех Сава“,³ или, савременим српским језиком речено – „с благословом игумана Стефана, јеромонаха, трудио се о овоме најнижи међу калуђерима Сава“.

Током рада на поменутом зборнику, који је био њихово главно дјело (штампано у малом формату, на 151 листу), потекла је идеја о штампању *Буквара*, чија се прва верзија појавила 20. маја 1597. године. Ова верзија је имала свега два листа малог формата (8,5 x 7 цм). Једини примјерак овог издања чуван је у Народној библиотеци у Београду, и изгорио је заједно са цјелокупним књижним фондом Народне библиотеке приликом њемачког бомбардовања Београда, 6. априла 1941. године.⁴ На сву срећу, наш истакнути културни

³ Наведено према: Катарина Мано-Зиси, „Први штампани српски буквар из 1597. године“, у: *Буквари и букварска насџава код Срба*, зборник радова, Педагошки музеј – Београд, Београд, 2010, стр. 14.

⁴ Видјети о томе: Љубомир Дурковић-Јакшић, „О пропасти Народне библиотеке у Београду 1941. године и судбина њених

прегалац и познавалац старих српских рукописних и штампаних књига, Ђорђе Сп. Радојичић, годину дана раније (1940), проучио је, описао и преписао текст, рашчитао га и приложио фотографије овог буквара,⁵ тако да захваљујући њему данас знамо како је изгледала прва верзија *Буквара* инока Саве Дечанца.

Ђорђе Сп. Радојичић, наиме, садржај дволисног *Буквара* публиковао је у цјелини са разријешеним скраћеницама: крст (инвокација) испред почетка азбуке од 37 слова, испод размака низ од пет самогласника, а потом блок са слоговима гдје су сугласници везани у слоге са сваким од пет самогласника и полугласом. Нови проред са украсним четворотачкама на другој страници раздваја одјељак са именима слова (аз, буке, веде, глагол...). При крају друге странице је размак са два украсна низа крстића (четворотачки), испод

реткости“, *Археографски њрилози*, бр. 6–7, Београд, 1984/1985, стр. 7–49.

⁵ Ђорђе Сп. Радојичић, Милорад Ј. Ванлић, „Први српски буквар“, *Училић*, св. 9/10, Београд, 1940, стр. 605–615.

којих почињу текстови за читање који се завршавају на четвртој страници. То су познате почетне молитве заједничке многим чиновима, и изговарају се на готово свим литургијама: *Слава Тебе, Боже наш, Цару небесни уиџишиџелу душе, Свети Боже, Свети Крејки, Пресвети Тројице, ѿмилуј нас, Оче наш и Придиџе, ѿклоним се Цару нашему Боју*. Једним низом крстића одвојен је посљедњи одјељак са бројевима. То су, заправо, грчки бројеви са ћириличним словима и разним ознакама, који су у употреби у јужнословенској пракси. При крају странице је завршни запис заслужних за штампање овог Буквара – игумана Стефана и инока Саве, са датумом завршетка – 1597. година, 20. мај, у Венецији, завршница: *Христѿос зачело и конац*.

Друго издање *Буквара* објављено је пет дана послје првог – 25. маја 1597. године. Ово издање је штампано на четири листа димензија 10,1 x 7,8 цм. Једини потпуно сачувани примјерак овог издања *Буквара* чува се у Народној библиотеци Србије у Београду, у збирци старих српских штампаних књига, под сигнатуром И 37.

Други примјерак, коме недостаје први лист, налази(о) се у Народној и универзитетској библиотеци Босне и Херцеговине у Сарајеву. Лазар Чурчић констатује да су и Народна библиотека Србије и Народна и универзитетска библиотека Босне и Херцеговине прије 1952. године набавиле друго издање *Буквара* инока Саве Дечанца.⁶

Сачувани примјерак, који се чува у Народној библиотеци Србије у Београду, откупила је у Дубровнику 1921. породица Димитријевић, а Милутин Димитријевић га је предао Народној библиотеци Србије 1952. године. Овај примјерак је 1991. године издат фототипски, у боји и оригиналној величини, а то издање прате и прештампани радови тројице стручњака (Мираша Кићовића, Ђорђа Сп. Радојичића и Милорада Ј. Ванлића).⁷ Лазар Чурчић тврди да предговор Михаила

⁶ Лазар Чурчић, „Буквар инока Саве Дечанца из 1597. године“, *Даница, српски народни илустрирани календар за јодину 1997*, год. 4, Вукова задужбина, Београд, 1997, стр. 340.

⁷ *Први српски буквар инока Саве*, Михаило Блечић (прир.), Политика, Београд 1991. У додатку су прештампани следећи

Блечића, приређивача овог издања, „садржи недопустиве нетачности и произвољности“.⁸ Године 2009. публикована су два фототипска издања овог примјерка *Буквара* инока Саве: једно су публиковали – манастир Градиште и Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, а друго – Службени гласник и Завод за уџбенике из Београда.

Катарина Мано-Зиси је из преписке са стручњацима из Народне и универзитетске библиотеке Босне и

радови: Мираш Кићовић, „Први српски буквар“, стр. 87–98, преузето из посебног отиска из часописа *Библиотекар*, бр. 3–4, Београд, 1952, стр. 97–108; Ђорђе Сп. Радојичић, „Први српски Буквар (штампан у Венецији 20. маја 1597). Историски подаци“, стр. 99–102, преузето из часописа *Учиџељ*, бр. 9–10, Београд, 1940, стр. 605–609, 612–615; Милорад Ј. Ванлић, „Први српски буквар. Педагошки значај“, стр. 103–105, преузето из часописа *Учиџељ*, бр. 9–10, Београд, 1940, стр. 609–611.

⁸ Лазар Чурчић, „Буквар инока Саве Дечанца из 1597. године“, *Даница, српски народни илустрирани календар за једину 1997, год. 4, Вукова задужбина, Београд, 1997, стр. 340.*

Херцеговине у Сарајеву сазнала да примјерак *Буквара* инока Саве који се чувао у тој библиотеци тамо више не постоји. Из те библиотеке су јој казали да су збирке гореле у пожару 1992. године, као и каталози, те је могуће да је и овај примјерак *Буквара* тада нестао.⁹

Буквар игумана Стефана и инока Саве сачуван је на четири листа, на којима је изложен азбучни систем српскословенске ћирилице. На првој страници првог листа, након симболичне инвокације представљене црквеним крстићем, наведени су сугласници у слогу са вокалом, на осталим страницама слиједе називи слова (аз, буке, веде, глагол...) по узору на старословенски начин, и на крају молитва *Оче наш*. Испод тог дијела текста слиједе слова.

За постојање штампаног *Буквара* јеромонаха Стефана и Саве у науци се сазнало касно, тек 1903. године, по примјерку који је набавио И. Крилов, руски конзул

⁹ Катарина Мано-Зиси, „Први штампани српски буквар из 1597. године“, у: *Буквари и букварска насјава код Срба*, зборник радова, Педагошки музеј – Београд, Београд, 2010, стр. 19.

у Скадру. Крилов је тај примјерак (за који се касније испоставило да је друго издање *Буквара*, јер се за прво тада још није знало) дао 1893. године новинару, публицисти и преводиоцу Окици Глушчевићу да се изради препис, факсимил. Глушчевић је препис уступио Љубомиру Стојановићу који га је објавио 1903. године у *Гласу Српске краљевске академије*.¹⁰ Факсимил је завршио у збирци старе Народне библиотеке, под бројем 185.¹¹ Нажалост, ни он више не постоји; изгорио је када и оригинал првог издања *Буквара*, у пожару Народне библиотеке у Београду, приликом њемачког бомбардовања Београда (6. априла 1941. године). О оригиналном примјерку, који је био својина руског конзула И. Крилова, више се ништа не зна.

¹⁰ Љубомир Стојановић, „Прилози ка библиографији старих српских штампаних књига“, *Глас Српске краљевске академије*, LXVI, Београд, 1903, стр. 22–24.

¹¹ Љубомир Стојановић, *Каталог Народне библиотеке Србије. IV. Рукописи и старе штампане књиге*, Београд, 1903, стр. 412.

Катарина Мано-Зиси констатује чињеницу да се два издања маленог *Буквара* јеромонаха Стефана и Саве по своје саставу разликују од свих дотадашњих српских штампаних издања намијењених углавном богослужењу. Наиме, игуман Стефан Паштровић и инок Сава Дечанац увидјели су „предност штампе у добијању већег броја примерака оваквог приручника за описмењавање деце и младих, не само у манастирима већ и ван црквених кругова“.¹² Мано-Зиси сматра да су таква учила за почетнике већ постојала у разним рукописним варијантама, и наводи да је прије појаве *Буквара* инока Саве, током XVI вијека штампано више старословенских буквара, од којих су неки морали бити познати нашим штампарима. „Они су им могли бити подстицај да направе уџбеник за српску децу, а притом и помоћ у конципирању такве књиге“,¹³ и наводи неколико издања старословенских буквара,

¹² Катарина Мано-Зиси, *наведени рад*, стр. 19.

¹³ *Истио*, стр. 21.

које је Лазар Чурчић поредио са *Букваром* инока Саве тражећи најближе паралеле. Чурчић, наиме, тврди да су игуман Стефан, родом из Паштровића, и инок Сава Дечанац морали знати за један од руских буквара Ивана Фјодорова, првог познатог руског штампара (који је 1574. у Лавову штампао први руски буквар), и да су „по њему саставили српски буквар објављен 1597. у Венецији, штампан у штампарији Ђованија Антонија Рампацета“.¹⁴

Говорећи о утицајима и сличностима српског *Буквара* са оновременим букварима, и Катарина Манозиси и Лазар Чурчић истичу чињеницу да је *Буквар* инока Саве штампан на српскословенском језику, да су предлошци несумњиво српски, те да оно чега нема ни у једном од оновремених старословенских буквара, а постоји у овом српском *Буквару*, „јесте педагошки важан елемент: издвојени самогласници, иза којих ло-

¹⁴ Лазар Чурчић, „Словенски глагољички и ћирилички буквари 16. века“, у: *Буквари и букварска насјава код Срба*, зборник радова, Педагошки музеј – Београд, Београд, 2010, стр. 41.

гички следе слогови“.¹⁵ Ипак, *Буквар* инока Саве није био оригинално дјело и није се разликовао од оновремених буквара, али је „самостална компилација познатих букварских елемената у логичком редоследу, и то сведених на најбитније елементе“.¹⁶

Бранкица Чигоја говори о многим врлинама које су педагошки стручњаци изrekli о *Буквару* инока Саве Дечанца, и наглашава да „нарочиту чини букварска методика, гласовна метода учења писма (према изговору гласова)“,¹⁷ и закључује: „За данашњег педагога, методичара или историчара језика, овај буквар је засведочена повест о стицању и преношењу основних знања о своме писму (ћирилицу), и то црквеним и књижевним *српскословенским језиком шћамјана*“.¹⁸ И Катарина Мано-Зиси констатује да *Буквар* инока Саве по саставу и по распореду слова припада тзв.

¹⁵ Катарина Мано-Зиси, *наведени рад*, стр. 21.

¹⁶ *Истио*.

¹⁷ Бранкица Чигоја, *наведени рад*, стр. 107.

¹⁸ *Истио*.

гласовној синтетичкој методи у настави читања: „По том методу глас и слово се уче истовремено, док се издавањем самогласника из азбуке истиче њихова улога у везивању сугласника у слоге, односно речи“.¹⁹

Српски *Буквар* инокса Саве из 1597. године посљедњи је словенски буквар штампан у XVI вијеку. Њиме се завршава позната историја глагољичких и ћириличких буквара у том вијеку. Лазар Чурчић износи мишљење да је овај *Буквар* дуго памћен, позивајући се при томе на Мирјану Љубинковић-Ђоровић која је 1940. године указала на чињеницу да је он утицао на сликање представа школе на фрескама наших манастира, на примјер, у Морачи 1639. и у Пећи 1674. године. Љубомир Дурковић-Јакшић је тај утицај проширио и на манастир Дечане – 1615, и на цркву у Пелинову, у Грбљу, негдје између XVII и XVIII вијека. На тим фрескама је приказано како учитељ и ученици држе у рукама дашчице са словима и почецима текстова за

¹⁹ Катарина Мано-Зиси, *наведени рад*, стр. 17.

читање. На дашчицама у Пећи из 1674. прочитани су текстови: *Придише ѿклонимсја Цару нашему Боју*, молитва *Оче наш* и ријечи: *Слава Тебе Боже наш*, који су штампани у *Буквару* инока Саве Дечанца. Срећко Ђунковић тачно констатује да овај буквар „има прворазредан културно-историјски значај као наш први буквар и као доказ да је у то време постојала организована просветна делатност“.²⁰

С обзиром на основаност претпоставке да је *Буквар* инока Саве настао у манастиру Градиште, у Паштровићима, а штампан у Венецији, те да је и сам инок Сава, као и игуман Стефан, био родом из Паштровића – природно је што су манастир Градиште и Удружење Паштровића из Београда, са благословом Његовог високопреосвештенства митрополита црногорско-приморског г. др Амфилохија, 2009. публи-

²⁰ Наведено према: Јелена Здравковић, „Штампариие српских буквара до оснивања Књажеско-Србске печатње“, у: *Буквари и букварска насћава код Срба*, зборник радова, Педагошки музеј – Београд, Београд, 2010, стр. 152.

ковали фототипско издање првог штампаног српског *Буквара* из 1597. године. Ове (2016) године манастир Градиште објављује још једно фототипско издање овог буквара, уочи обиљежавања 420 година од његовог првог објављивања. Овим подухватом они не само што чувају сјећање на своје великане који су име и славу Паштровића проносили и изван српских етничких граница него и доприносе очувању имена српског језика и ћириличног писма, којим се на овим просторима пише од времена Свете браће Кирила и Методија, а које се данас немилосрдно протјерује из државних институција Црне Горе и потискује из јавне свијести.

БУКВАР
ИЗ 1597. ГОДИНЕ

Ѧ Б В Г Д Е Ж З
Ѧ Н К Л М Н О П Р
С Т У Ф Ф Х Ъ Ѡ
ѡ Ѣ Ц Ч Ш Щ Ъ ІА Ю К

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ
Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ

Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ
Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ
Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ
Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ

Ѧ

Жа же жн жо жу жь
За зе зн зо зу зь
Ка ке кн ко ку кь
Ла ле лн ло лу ль
Ма ме мн мо му мь
На не нн но ну нь
Па пе пн по пу пь
Ра ре рн ро ру рь
Са се сн со су сь
а те тн то ту ть
а фе фн фо фу фь
а хе хн хо ху хь
а ве вн во ву вь

Ц а цѣ цн цѳ цѸ цѿ .
Ч а чѣ чн чо чѸ чѿ .
Ш а ше шн шо шѸ шѿ .
Щ а щѣ щн що щѸ щѿ .
Ъ а ѡ ѣ ѡн ѡѳ ѡѸ ѡѿ .

А азѣ . Б бѸкѣ . В вѣдѣ .
Г гл҃голіѣ . Д добро .
Е ѣсть . Ж жнѣете . С
сѣ . О . З зѣмаіѣ . І іѣнѣ . Н
нѣко . Л лѣдѣіѣ . М
мнѣете . П пѣнѣ . О
онѣ . П поком . Р рѣнѣ .

ИЗЪ СЪВЪТЪ

С СЛОВО . Т ТЕРМО . Х

Ф ФОНА . Ф ФОН . Х

ХИЛЬ . З ЁРЬ . Ш ШТЬ Ш

Ш ШИ . Ц ШИ . Ч ЧРЬВЬ

Ш ША . Ш ША . К КАТЬ

ТА . Ю . КЕ . З ЗИ

СЛАВА ТЪБЪ БЖЕНІЮ СЛОВО
ТЪБЪ

РОУ ЖЕНІЮ ОУТВЪЩТЕЛЮ
ДІВЕ ИСТИНІИ . ИЖЕ ЕСТЬ ЗДЕ
ИЗЪ СЕИ ИСПАЛЕНАК . СКРОМ
НЕ БЛАГЫХЪ ИЖИЗНЫ ОДАТЕ

Г • **Слво. ѿнѣ** •
че нашъ ѿже еси на нбсѣхъ •
да прѣидеть цртво твоѣ • да
бодеть воля твоѣ • ꙗко
на нбсѣхъ ѿ земли • хлѣбъ
нашъ насущный даждь
намъ • хлѣбъ • хлѣбъ намъ
даждь намъ • ꙗкоже имѣ
составляемъ даждь намъ
нашимъ • ѿнѣ даждь намъ въ
напасть • ѿнѣ даждь намъ
всѣмъ • **Г** • **Слво. ѿнѣ** •
П рѣидеть цртво твоѣ

ВЪИВЕМОУ КОРЪ. ПРИИДЪТЕ ПО
 ВЪЛОНИМСЕ И ПРИИДЪТЕ КЪ
 ЦРКВИ И БОУ НАШЕМОУ. ПРИИ
 ДЪТЕ ПОКЛОНИМСЕ И ПРИИДЪ
 МЪ СЪМОМОУ ТУ КОРЪ ЦРКВИ
 И БОУ НАШЕМОУ

А . В . Г . Д . Е . Ѕ .
 З . И . Ф . Т . АІ . ВІ .
 ГІ . ДІ . ІІ . СІ . ЗІ .
 НІ . К . КА . КВ .
 КГ . КД . КЕ . С .
 КЖ . КИ . КФ . М .
 П . Р . С .
 Ф . Х . Ц . Ч . Я .

СВЯТЫМЪ ТЕМЪ ТОУ МЕНА **СТЕ**
ФАНА ЕРОЛФНАХА. **Т**РОУ
АНСЕ ШСЕМЪ МЫШН ВЪ
ИНОЦЕ СЛАВА.

КЛАТТО . **Ъ** РЕ . **А** ШРО
ХВ . **Я** ФХЗ
✦ ✦ ✦ ✦

ЕЦА МАНА КЕ . ДНЬ .
СЛАВА

СЛАВА
ХЕ
ВЪ КТО . **И**НОЦЕ **А** МННЪ
ЪЯ

Издавач

Манастир Градиште

За издавача

Архимандрит Павле Калањ

Уредник издања

Душан Медин

Лекторка

Катарина Пиштељић

Техничка уредница

Јасмина Живковић

Тираж

500

Штампа

„Топаловић“, Ваљево

900 ЦРКВЕ СВ. НИКОЛЕ
ГОДИНА МОНАСТИР ГРАДИШТЕ, БУЉАРИЦА
1116–2016.

Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9563-2-5
COBISS.CG-ID 30342160

